

JELEŃ (151) sb m

Pierwsze e jasne; -eń (2), -eń (2); -eń SarnStat; -eń KochFrag; -eń : -eń PudłFr (1 : 1); -en- (5) SienLek, KochPs, KochPieś, PudłFr, SarnStat, -eń- (1) OrzQuin.

sg N jelen (69). ◇ G jelenia (8). ◇ D jeleniowi (3). ◇ A jelenia (19), jelen (2); jelen PudłFr; jelenia : jelen BielKron (2 : 1). ◇ I jeleniém (13): -ém (2), -(e)m (11). ◇ L jeleniu (1). ◇ V jeleniu (1). ◇ pl N jelenie (13), jeleniowie (1) BielKron. ◇ G jeleni (7), jeleni(o)w (1) StryjKron. ◇ D jelenióm (2): -óm (1), -(o)m (1). ◇ A jelenie (11).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

zool. *Cervus elaphus* L. (Rost.); duży ssak z rodziny jeleniowatych, parzystokopytny, samiec ma duże, rozgałęzione poroże: cervus Murm, Mymer¹, Mącz, Cn (151) : Ielen przede pfy vciekał BierEz R2v, Kv [4 r.], L, M2v [4 r.], Ov [4 r.], R2v [2 r.], R3; Murm 43; Mymer¹ 26v; IEleń ieft dziwnej prętkości mającz rogi iako gałęzie na drzewie rołthące FalZioł IV 8c, +4a, IV 8c, 8d; GlabGad D3; zwierzęta v nich są Ielenie/ Lanie/ Sarny MiechGlab 23, **; WróbŻołt 28/9, 103/18; RejPs 152v; á gdy Alexander wziął iednę strzałę/ nátychmiałt onego ieleniá ránił HistAl B6, Av, B6; LubPs G4v, X5v; Ieleń chociay ma rogi lecz vmyłł záięczy RejWiz 35, 24v, 65; Leop Ps 28/9; IEleń fie pyłźnie chłubił/ vłzýmá y rogi/ Iedno fie tym fráłował/ iż miał cienkie nogi. RejZwierz 119, aa3v, 109v, 114v, 128; z łukiem ią [Dyanę] wypifuią chodzić/ á ieździć ná wozye w ktorim chodzą czterzey Ieleniowie biali. BielKron 23, 18v, 153v, 169; Meditari dolum cervis, Sidłá ná yelenie wymyślác. Mącz 213a, 50a, 132a, 399d, 460c; SienLek 31, 173v, 243v, Xxx2; LeovPrzepSamb b4; GórnDworz Gg, Gg2; HistRzym 115, 115v, 127 [7 r.], 128; nie gniewa fie myłliwiec ná ieleniá á wđj go zábije. RejZwierc 76v, 53 [2 r.], 99, 157v [2 r.], 243; CzechRozm 114v; SkarŻyw 508, 270; Ielenióm nowe rogi wyrałtaia: Nam gdy raz młodość minie/ Iuż ná wieki wiekóm ginie KochPieś 16; PudłFr 74; Calep 184a; LatHar 347; SarnStat 644, 672 [2 r.]; SapEpit [B2]v.

W porównaniach (29): FalZioł IV 9c [2 r.]; GlabGad E3v, E4; IAKo pragnie ieleń áby co rychley wgorący czás dołtąpił zródlá chłódzącego/ ták niemniey prágnie y dułłá moiá áby cię dołtąpiłá rychley moy pánie [Ps 42/2]. RejPs 63 [przekład tego samego tekstu LubPs, HistRzym, GrabowSet]; LubPs L3v; RejWiz 71, 194v; Ná ten czás łkoczy chromy iáko Ielen/ y rozwiązány będzie ięzyk niemych Leop Is 35/6 [przekład tego samego tekstu RejPos 3]; RejZwierz 92v, 118, 119; BielKron 36v, 293v, 295; KochSat Cv; OrzQuin Q4v; RejAp 86v, 128; HistRzym 116v; RejPos 3, 264v; oczy łwoie wzgorę závždy iáko Ieleń rogi podnośi RejZwierc 143v; KochMon 20; Dał mi prędkość/ że z ieleniém porównác moge KochPs 25; SkarŻyw 113, 599; GrabowSet Q3v; LatHar 249.

W charakterystycznych połączeniach: jelen biały, piękny, prędky, rączy, rogaty; jelenia odpłoszyć, ranić, ułapić, zabić, zdybać; stado jeleni; jelen i łoś (4), i sarna (3).

Przysłowia: RejPos 334 [3 r.]; RejZwierc 187v [2 r.], 228v; MycPrz I C4; LEpłze wołłko Ieleniow gdzie wodz Lew/ niłz wołłko Lwow/ z Ieleniem Hetmánem. StryjKron 230. [Ogółem 8 r.].

Cervus canes trahit Ieleń pfy łowi Mącz 50a.

Zwroty: »gonić (a. doganiać, uganiać) jelenia; za jeleniem iść (a. biegać, udać się itp.)« [szyk zmienny] (6; 5) (11): Ośiódławłzy ná cię wśiędę/ A ieleniá gonić będę BierEz Ov; á iako powiadaia iż za Ieleniem idąc, przyfli do ziemie Rufkiew. MiechGlab 37, 53; A był táki łzermierz iż rownia nie

miał/ tak prętki iż Ielenią piefzki doganiał. *BielKron* 150; Potym trąfiło sie iednemu fnich zágonić sie zá Ieleniem przez rzekę Wolhę *BielKron* 297v, 375v; *HistRzym* 115, 127; *PaprPan* C4; *KochOdpr* B3v; będąc krol Edmundus włowiech: bieżał zá ieleniem ná fkáłę *SkarŻyw* 508.

»jelenie łowić« (1): Figere cervos, Yelenie łowić álbo ftrzelbę ich doftáwác. *Mącz* 126c.

Wyrażenia: »jelenie polne« (1): Poprzylięgam was corki Ieruzálem przez Sárny y Ielenie polne [!] [*per capreas cervosque camporum*]/ ábyście nie budzili/ áni ocucić kazáli namillfey moiey *Leop Cant* 2/7.

»jelen pierzchliwy« (1): Czemu ielen pierzchliwy łáfkáwřzé ma bogi/ Któremu wolno zrzucić pochodzoné rogi? *KochFrag* 21.

»jelen prędkonogi, wiatronogi« (2 : 2): Pirzchnie iako przed wilkiem ielen wiatronogi *KochSat* Cv; Bo ná mych górách złoto fye nie rodži/ Ni w puřczéy Ielen prędkonogi chodzi. *PudłFr* 14; *KmitaPsal* A3v; *SapEpit* A3v.

Zestawienie: »jelen trzyletni« = *szpiczak* (1): ktemu teź dobre płucá ielenie/ á owřzem řpiczaká/ tho ieft ieleniá trzyletniego *SienLek* 93v.

Iron. (1): Szczéřz łeb chocia y páznokty/ nie mařzli grzebieniá. A pewnie gdje vlápiřz/ zá vchem Ieleniá. *RejZwierz* 139v.

Przen (4) :

a) *Aluzja do Akteona zamienionego przez Artemidę w jelenia* (1) : Tákeć kto ma s chytremi pániámi rořpráwy/ Acź nie Ielen ále Woł/ pewnie z niego práwy. *RejZwierz* 42v.

b) *Wyrażenie:* »złotorogi jelen« = *bogaty podarek* [*znaczenie powstało w wyniku reminiscencji do zwyczajów ofiarnych w Grecji i Rzymie staroź., gdzie zwierzę ozdabiano wieńcami i wstęgami oraz złożono mu rogi*] (1) : Teź kto miał godnoć przy niéy [*przy cnocie*]/ chocia był vbogi/ Rychléy vřzedl niźli pan: dáiąc złotorogi Ielen zá vpominek/ áby go waźono. *PudłFr* 74.

c) *O Chrystusie i kapłanach* (2) : pan bog głófem řwym řprawia Ielenie, to ieft biskupy y kapłany řwięte *WróřZółt* I7v; á ma przyřthác ná łow nábywáiąc duřz pánu bogu: ma theź nářłádowác ieleniá/ to ieft kryřtá. *HistRzym* 116v.

a. *Legendarne zwierzę o jednym rogu na czole, jednorożec; subulo* *Mącz*, *Cn* (1) :

Zestawienie: »jelen o jednym rogu« (1): *Subulo*, Nieyáki rodzay yeleni o yednym rogu/ y tym nierořochátym ále yednořtáynym. *Mącz* 426c.

b. *Wyobrazenie jelenia* (1) : *Lubelřka* [*ziemia na chorągwi nosi*] biały Ielen a złota koroná ná řzyi/ w cźyrwym polu. *BielKron* 425.

Synonimy: *zest.:* »jelen trzyletni«: *szpiczak*; **a.** *jednorożec*.